

15. Мойсієнко А.К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: [монографія] / А.К. Мойсієнко. – К.: Сталь, 2006. – 300 с.
16. Мойсієнко А.К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур: [наукове видання] / А.К. Мойсієнко. – Умань: РВЦ Софія, 2008. – 280 с.
17. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми: [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
18. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии: [учебное пособие] / А.Т. Хроленко. – М.: Флинта, Наука, 2009. – 184 с.
19. Współczesny język polski / Pod redakcją Jerzego Bartmińskiego. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – 695 p.

Summary. The article proves that the elements of folk experience, rendered through folklore, have to undergo philological comprehension. Linguistic and culturological interpretation of lingual signs that denote everyday ideas, embodied in folk poetic construction, explicates the specificity of the national worldview.

Key words: language, consciousness, culture, Ukrainian folklore.

УДК 811.161.2'367:821.161.2К1/708

Н.Б. Ладияк

ЕКСПРЕСИВНИЙ СИНТАКСИС ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ГРИГОРІЯ КОСИНКИ

У статті схарактеризовано одиниці експресивного синтаксису Григорія Косинки: незакінчені та обірвані речення, парцельовані конструкції, неповні речення. Встановлено, що досліджувані структури, спрямовані на актуалізацію, смислове виділення важливих за змістом компонентів, надають мовленню динамічності, експресивності, емоційної виразності.

Ключові слова: художнє мовлення, експресивний синтаксис, парцельовані конструкції, незакінчені речення, неповні речення.

Григорій Косинка належить до когорти українських письменників 20–30-х рр. ХХ ст., мовотворчість яких тривалий час перебувала поза об'єктом лінгвістичних студій або ж тлумачилась літературною критикою, зокрема радянською, як “аполітична”, надміру емоційна, самого ж автора названо “апологетом куркульства, поетизатором отаманщини й бандитизму” [Цит. за: 4, 467].

Натомість сучасні дослідники вважають Григорія Косинку одним з найяскравіших і найсамобутніших митців лірико-імпресіоністичної прози початку ХХ ст.

Митця називають “малярем у прозі”: його творча манера є концентрованим поєднанням звукового, зорового і вербального (метафоричного) образу. “Для його письма характерно за допомогою скупих суб'єктивних характеристик, обмеженої кількості слів створити цілісну картину, гранично виразну та емоційну” [6]. Ця унікальна здатність поєднувати зорові враження, звуки доквілля, мистецькі і природні, народнопісенні образи і літературні ремінісценції формує, на думку Т. Белімової [6], неповторну семантику творів письменника, засвідчує його здатність одухотвореного, творчого сприйняття буденності, її переродження, переосмислення. Що й дало підстави О. Хоменку визначити стиль прози Григорія Косинки як органічне поєднання елементів імпресіонізму, експресіонізму та революційного романтизму [5].

Ю. Лавріненко зауважує: “Косинка не такий уже поверховий імпресіоніст, як про нього не раз писали “марксисти”. Розвиваючи стефанківський драматизм, він іде до дна душі людини і явища і схоплює їх найяскравіші і суттєвіші риси...” [4, 468]. А його оповідання “Політика” – коротка психологічна студія, “написана дисциплінованим стилем, повним внутрішньої захованої енергії, мов скручена потужна пружина, яку автор раптом спускає вибухом у кінці твору. Це вже не імпресіонізм, навіть не Косинчин драматичний імпресіонізм, а новий стиль, на розвиток якого Москва не дала вже Косинці ані хвилини часу” [4, 468].

Як спостеріг дослідник, при всій відмінності у Косинки є справді чимало спільних із “Синіми етюдами” Хвильового рис: орнаменталізм, контрастне поєднання тонкого ліризму із “брутальною метафорою”, “сміливий анатомічний розтин крізь нутроці психіки людини революції та інші згадувані вже нами риси “романтично-барокової” людини 20-х років <...>. На відміну від Хвильового Косинка організовує свій стиль не за музичним принципом; Косинка насамперед ма-

ляр – і його слово барвисте та запашне, як та різнобарвна плахта описуваного ним українського степу, що тріпотить під свіжим вольним вітром” [4, 469].

Попри великий науковий інтерес до художньої прози Григорія Косинки, мова його новел мало досліджена. Дослідники робили спроби з’ясувати специфіку образності у новелі “В житах” [2], функціонування вставлених конструкцій у художньому мовленні письменника [1]. Але комплексного лінгвістичного дослідження ідіостилу письменника ще не було.

Мета пропонованої статті – схарактеризувати художній синтаксис Григорія Косинки, зокрема експресивні конструкції, визначити їх стилістичну роль у мові новел письменника. Джерелом фактичного матеріалу слугували тексти малої прози, розміщені у виданні: Косинка Г. Вибрані твори / Григорій Косинка; упоряд. текстів та передмова І.М. Андруска. – Харків : Ранок, 2009. – 336 с. – (Українські класики) [3].

Синтаксична організація художньої прози письменника, за нашим спостереженням, виявляє дві протилежні тенденції: синтаксичного ускладнення (вживання великих синтаксичних структур, текстових масивів) і синтаксичного спрощення (розвантаження простого речення, вияв його глибини в інших видах компресії).

Найвиразнішими експресивними конструкціями художньої прози Григорія Косинки, спрямованими на актуалізацію, смислове виділення тих або тих слів і частин висловлення, є незакінчені речення, парцельовані, сегментовані та приєднувальні конструкції, неповні речення.

Вживання **незакінчених та перерваних речень** як ознака динамічного, “пульсуючого” мовлення письменника реалізується в стилістичній фігурі – умовчанні (апосіопезі), яка полягає в емоційній обірваності речення, графічно позначеній трьома крапками.

У художньому тексті незакінчені та обірвані речення як елемент стилізації розмовного мовлення традиційно вживаються в прямій мові персонажів, виконуючи різноманітні функції: свідчать про розгубленість дійової особи, яка хоче приховати справжні причини своєї поведінки; передають схвильованість персонажа. Наприклад: – *В ногах лазила, цілувала руки, чоботи... Батьки рідні, не паліть... осінь іде ... ви ж – люди, так – ні-і...* [3, 43]; – *На Гордієнкових горбах... сини в бою за волю лягли!* [3, 43].

У малій прозі Григорія Косинки такі речення є стилістично обумовленими також в авторській мові. Вони позначають нерівність, перерваність ритмічного рельєфу, плину мовлення. Наприклад: *І пісня золотого степу бриніла, як дитячий спомин: ой у жита – золоті копита, а...* [3, 53]; *Оленка знала чари кращі, ніж хіромантка майбутнє: її біла, на студентську ногу, кімната, а особливо вікно, в куц троянди закохане, знали такі таємниці, яких...* [3, 67]. Особливу експресивність мають такі структури, перерваність яких обумовлена великою паузою всередині речення, коли далі висловлюється щось несподіване:

Оленка...

Степом корговки замість корів замайоріли, чорні коні на зленому житі копита сталили, борозни орали і поорали мій завітчаний сон... і залізні слова Любові у байкал-озеро, мов сльози, покапали... [3, 70].

За нашим спостереженням, у новелах “На золотих богів”, “Вечірні тіні”, “Десять”, “Місячний сміх”, “Заквітчаний сон” незакінчені речення вживаються частіше, ніж в інших прозових творах письменника. Він сам “створює” структуру обірваного речення, у потрібних випадках супроводжує її спеціальним контекстом, чим домагається функціонально-змістової виразності. Письменник часто свідомо не закінчує думку, щоб це міг зробити читач. Наприклад: *І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька-кулеметник вискочив на шпиль, стрічку нову в кулемет заклав, а тоді...* [3, 42]; *Креше полум’я і іскриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі, попелом припалі, жовта язиката змія блискавкою прорізала дим і...* [3, 42].

Парцельовані конструкції (базова частина і парцелят) творять чіткий ритм, схвильовано-прискорену тональність авторської мови, яка передає напружений психологічний момент. В експресивному синтаксисі Григорія Косинки вони є ефективним засобом реагування людини на різні події, відтворення особливо яскравих вражень, інтенсивних почуттів, настроїв: *І летить... Чуб, як грива на вороному коні, розчісується на льоту вітром, в очах гартується залізо з кров’ю і – смага з піни на губах припала пилом, чорніє... Летить сонячною курявою Сенька-кулеметник і строчить умілою рукою по ворожих лавах...* [3, 249]; *Трохименко був блідий, схвильований і всю силу волі скупив на одному: влучити. За всяку ціну влучити невідомого ворога* [3, 249]. Стилістичний акцент зосереджується саме на парцеляті, який набуває комунікативної самостійності і цим привертає до себе увагу читача, ніби “випадаючи” з рівного ритму. Стилістичні співзначення мають також акцентно виділені парцельовані присудки-повтори (*летить<...> Летить*).

Менше вживаними за парцельовані конструкції в художньому мовленні письменника є побудови, організовані за принципом актуалізації – винесення важливого у висловленні на його початок, – **сегментовані конструкції**. Їх схожість із перацельованими полягає в експресивному підкресленні вичленовуваних частин висловлення, у спрощенні синтаксичної організації вислов-

лення і водночас – у підвищенні його синтаксичної гнучкості і рухливості. Порівняймо: “*Канцелярське болото*”. *О, це знаменита річ! Стіни підведені сірою фарбою що од часу зробилась чорно-зелена, папки з паперами, щоти; біло-синя, трохи поколупана стеля нагадує про білі квітки...* [3, 29] (сегментована конструкція) і *Біло-сіра брама собору одбиває невеличкі зігнуті тіні людей. Старці* [3, 27]; *Перед нами обрії краси і руху... Творчість* [3, 30] (парцельовані конструкції).

Вживання приєднувальних конструкцій у мові творів письменника виявляє їх експресивно-стилістичні можливості. Сутність цих конструкцій полягає у тому, що в межах однорідного синтаксичного ряду слова, словосполучення, які віддалені або протилежні за змістом, розміщені в одному ланцюжку. Кількість їх різна, вона визначена стилістичними, естетичними умовами контексту. За допомогою приєднувальних конструкцій Григорій Косинка не лише безпосередньо висловлює свої почуття та думки, а й створює художні та психологічні портрети людей, зображує картини природи, побуту: *І знову заіскрились тротуари, сонливо змучені обличчя городян і – сонце, сонце* [3, 28]; *Тоді така смага пекла нас, почорніли, мило на конях, а отаман без сорочки кінноті дякував ... і кинув своє слово до Ході насмішкувато, з ненавистю <...>* [3, 28].

У мові новел Григорія Косинки спостерігаємо функціонування стилістично позначених **неповних речень**, які творять лаконізм художньої мови. Неповні речення автор використовує для опису при швидкій зміні подій, при великій напруженості розповіді, коли потрібно пристосувати членування змісту до членування речення. Традиційним є вживання неповних речень у діалогах. Наприклад:

– *Ви, мабуть, і не знаєте, що я заміж вийшла?*

– *Давно? <...> Не знав... А ви, Марійко, трошки змарніли... Мабуть, чоловік... Та й справді – давно ж це черничка молодлицю?..*

– *Уже три місяці... Степан Чугуєнків, знаєш?..*

– *Знаю... знаю...* [3, 57].

Стилістично обумовленим, на нашу думку, є функціонування неповних речень різних типів у мові автора – контекстуально неповних та еліптичних: *Степова дичка – запалена, засмажена, а очі – два жучки. Воду [Уляна] носила* [3, 146]; *Біжать [двоногі хижачки], животи трясуться, підборідок корчитья в блаженно-радісну посмішку... Квітами, гіллячками засипають* [3, 48]; *На Рудиковій вулиці – тиша, мертва тиша <...>* [3, 237].

Спеціальний пропуск присудка у складі речення компенсується більшим семантико-стилістичним навантаженням інших елементів (присудка) цього речення і загальним увиразненням синтаксичної побудови. Дієслівні присудки стають семантико-стилістичними центрами контексту: *Скупе світло упало на горбату віялку, накриту брезентом, на блискучі триби січкарні, а коли підняв ліхтаря вище – [упало] на трієра...* [3, 237].

Особливим структурним різновидом неповних речень є еліптичні речення, які надають висловленню динамічності, експресивної виразності, створюють інтонації живого, схвильованого, невимушеного усного мовлення. У художніх текстах вони передають стан персонажа (в діалогах і монологіях), ставлення автора до зображуваного (в авторських відступах).

Залежно від ситуацій еліптичної структури витворюють ефекти:

1) динамічності та лаконічності вираження думки: *Кость – залізний чоловік* [3, 73]; *А ми вже незабаром і дома, – урвала Мелацині думки молодлиця* [3, 231]; *Головне – тепле місце в господі нового пана: він – вічний міщанин* [3, 231];

2) блискавичної дії: *І зразу, читачу, над кленом синьо-зеленими рейками зацвіла блискавка, рвонула хмари сизу, а вітер торкнув стременими – момент – вихром на гриві вітру – дощ* [3, 68]; *Степом курява, степом гук і крик* [3, 239].

Еліптичні речення також оновлюють образний зміст, мобілізують усі смислові потенції слова, підсилюють його синтезуючі можливості. Пропущені слова компенсуються додатковим смисловим навантаженням, що припадає на інші слова. Наприклад: *Сорочку перервала і – на ґратах... Слухаю... Неприємність, чорт!* [3, 70]; *Ящики з набоями – додолю!* [3, 171]. Таким чином, досягається образна конкретність художнього мовлення.

Хоча й не спостерігаємо у творах Григорія Косинки активного вживання еліптичних речень, однак воно стилістично обумовлене. А поєднання розгорнутих складних синтаксичних конструкцій та неповних речень, на наш погляд, є свідченням високої синтаксичної майстерності автора, яка відобразилась на художній якості його мови.

Мова новел Григорія Косинки розкриває такі особливості індивідуального синтаксису письменника, як уживання скорочених, згорнутих синтаксичних побудов: парцельованих конструкцій, обірваних та перерваних речень, неповних речень. Спрямовані на актуалізацію, смислове виділення важливих за змістом компонентів, вони надають мовленню динамічності, експресивності, емоційної виразності.

Дослідження схарактеризованих експресивних конструкцій може бути продовжене в аналізі синтаксичної композиції творів Григорія Косинки для з'ясування індивідуальних особливостей синтаксису письменника як частини його естетичної системи.

Список використаних джерел

1. Галайбіда О. В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. В. Галайбіда. – К., 2009. – 20 с.
2. Кавун Л. Специфіка образності в новелі Г. Косинки “В житах” / Лариса Кавун // Українська мова і література. – 1998. – № 17(18). – С. 11.
3. Косинка Г. Вибрані твори / Григорій Косинка; упоряд. текстів та передмова І. М. Андрусяка. – Харків : Ранок, 2009. – 336 с. – (Українські класики).
4. Лавріненко Ю. Григорій Косинка (літературна сильвета) / Лавріненко Ю. // Розстріляне відродження : антологія 1917–1933 : поезія – проза – драма – есей / упорядкув., передм., післям. Ю. Лавріненка; післямова Є. Сверстюка. – К. : Смолоскип, 2007. – С. 465–471.
5. Хоменко О. А. Григорій Косинка як вербальний практикум : ідеологія модернізації та автентика надчасся / Хоменко Олександр // Українознавство. – 2004. – № 3–4. – С. 241–247.
6. Белімова Т. Григорій Косинка. “Мент” життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://probarpera.org/publication/13/7759/biohrafija-hryhoriya-kosynky.html>

Summary. The article describes the units of expressive syntax of Grigory Kosynca: unfinished sentences, parceling, incomplete sentences. Found, that the structures are directed on actualization, semantic selection of important components of sentence. It makes the text expressive, dynamic, and more emotional.

Keywords: artistic speech, expressive syntax, parceling, unfinished sentences, incomplete sentences.

УДК 811.161.2'28

В.В. Лєснова

ЕКСПРЕСИВНИЙ СЛОВНИК ДІАЛЕКТНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті наголошено на актуалізації антропоцентричного підходу як одного із провідних у сучасній лінгвістиці та на розвитку у зв'язку з цим лінгвістичної аксіології. Подано фрагмент експресивного словника діалектної мовної особистості – представника українських східнословобожанських говірок. Визначено групи слів, які ввійшли до реєстру словника, та описано їхні семантичні особливості.

Ключові слова: експресивність, оцінка, діалектна мовна особистість, семантика, компонент значення.

Одним із домінантних підходів у лінгвістиці кінця ХХ – початку ХХІ століття став антропоцентричний. „Розвиток сучасного мовознавства рухається від моделювання мови як самодостатньої системи до інтерпретації її підсистем у широких антропологічних парадигмах, які актуалізували комплекси нових підходів до осмислення мови не як системи „в самій собі й для себе”, а як національно-культурного феномену, що відтворює душу, менталітет народу, зберігає його глибокі національні традиції, надбані віками” [1, 1].

Актуалізація ідей антропологічної лінгвістики, у центрі уваги якої перебуває людина в найрізноманітніших її проявах: почуттях, емоціях, намірах, уподобаннях, рисах характеру, здібностях і діях, стосунках з іншими людьми, трудовій та інтелектуальній діяльності, соціальних відносинах, – дала потужний поштовх розвитку лінгвістичної аксіології. Увагу дослідників-філологів сфокусовано на мовних засобах вираження того, як уявляє людина себе й навколишній світ. „Антропоцентризм є системоутворючою ознакою оцінної лексики, що визначає семантичну й функціональну специфіку цієї лексики” [8, 14].

Сутність категорії оцінки, засоби її вираження, а також суміжні з нею явища емотивності, експресивності, образності є предметом вивчення Н. Д. Арутюнової, О. Л. Бессонової, В. М. Богуславського, Н. І. Бойко, Т. І. Вендіної, О. М. Вольф, Т. А. Космеди, Н. Б. Лаврентьевої, Н. О. Лук'янової, Т. В. Маркелової, О. О. Нефьодової, В. М. Телії, В. А. Чабаненка та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних мовознавців.

Разом з тим недостатню увагу в сучасній лінгвістиці, зокрема в українській, звернуто на оцінку в діалектному мовленні, хоча й відомо, що діалектне мовлення за ступенем експресивної насиченості й емоційності в багатьох випадках перевищує мовлення літературне, оскільки, побу-